

GİRİT MESELESİ'NİN BELİRSİZLİK YILLARI (1908-1913)

Melek Öksüz*

Özet

1669 yılında Osmanlı topraklarına katılan Girit'te 19. yy. başlarından itibaren ard arda isyanlar çıkmıştır. Adadaki huzursuzlukların tetikleyicisi ise Yunanistan olmuştur. Adanın kaderinde, 1897 yılında muhtariyet verilmesi, 1908 yılındaki ilhak kararı önemli dönüm noktaları olmuştur. Bundan sonraki süreç, Girit'in Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasını sağlayacak önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Nitekim Girit Meclisi'ndeki Müslüman üyelere, Yunan Kralı adına yemin ettirilmek istenmesi, Osmanlı Devleti'nin Ada'ya gönderdiği kadıların kabul edilmemesi ve Giritli Rum milletvekillerinin Yunan Parlamentosu'na katılma çabaları belli başlı sorunlar olmuştur. Bu sorunların ortaya çıkışı ve bu duruma ABD'nin bakış açısı çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girit, Osmanlı Devleti, Yunanistan, Avrupalı Devletler, ABD.

Abstract

In the beginning of 19th century sequential riots started in Crete, which had been included in Ottoman lands in 1669. Greece was the trigger for this disturbance on the island. The autonomy in 1897 and the annexation decision in 1908 were the cornerstones of the island's destiny. The following period there were important events which led Crete to be separated from the Ottoman Empire. In fact, the main issues were firstly Muslim members of Crete parliament were asked to take an oath of loyalty to Greek King; secondly, Ottoman cadis were not accepted on the island; finally Greek members' efforts to join Greek parliament. The appearance of these issues and the point of view of the USA is the main topic of this study.

Key Words: Crete, Ottoman Empire, Greece, European States, USA.

GİRİŞ

Doğu Akdeniz'in, Kıbrıs'tan sonra, en büyük adası ve Ege Denizi'nin de kilidi durumunda olan Girit¹, Osmanlı Devleti'nin 1645'te başlatmış olduğu sefer

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi. moksuz@ktu.edu.tr

¹ Cemal Tukin, "Girit", *İslâm Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul 1977, s. 791.

sonucunda 1669'da tamamen ele geçirilmiştir². Fethinden hemen sonra, Osmanlı Devleti'nin ayrıcalıklı statüye sahip vilâyetlerinden biri haline getirilmiştir³. Öyle ki, bu ayrıcalıklı yapı Girit'i, Tanzimat sürecinin bile dışında bırakmıştı⁴. Ancak, Fransız İhtilâli'nin getirdiği milliyetçilik fikirlerinin etkisi, Rusya'nın tahriki ve özellikle Yunanistan'ın dış politika ilkelerini belirleyen "*Megali İdea*" içinde Girit'in özel bir öneme sahip olması dolayısıyla 1820'li yıllardan itibaren Girit'te huzursuzluklar başladı⁵. Bu huzursuzluklarda 1814'te Odessa'da kurulan Filiki Eteryaya'nın da önemli bir payı vardı⁶. 1821'de Mora'da başlayan Yunan İsyanı kısa sürede Girit'e sıçradı. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın çabaları ile isyan bastırıldı. Yunan İsyanı'nın bastırılması için görevlendirilen Mehmet Ali Paşa 1831 yılından itibaren Girit'in yönetimini elinde bulundurmuş, 1840 tarihli Londra Antlaşması ile ada üzerindeki tasarruf hakkını kaybetmiştir⁷.

14 Eylül 1829'da yapılan Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın bağımsızlık sürecine girmesi Girit Rumlarının isyan etmelerinde ve Yunanistan'a katılma arzularında önemli bir etken olmuştur⁸. Nitekim 1830 yılında yapılan Londra Konferansı'nda "*Giritliler için Babıalice umumi af ilan edilmesi ve halkın her türlü baskı ve tarafgir idareye karşı himaye görmesi*" esas kabul edilmiştir. Giritli Rumlar Londra Konferansı'nın haklarında verdiği bu karara itiraz ettiler; ya tam istiklâl ya da Yunanistan'a ilhak tezini ortaya attılar.⁹

² Girit'in fethi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, Kısım I, Ankara 1988, s. 414-421,216-222; Tukin, "Girit", s. 793-794; Ayrıca bkz. A. Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, "Türk Denizcilik Tarihi Açısından Girit Savaşı ve Önemi", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006, s. 15-26; Nuri Adıyeke, "Girit Savaşları ve Birleşik Hıristiyan Orduları", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006, s. 27-42; Nuri Adıyeke, "Girit Seferine Konulan Nokta: Kandiye'nin Fethi ve Psikolojik Sonuçları", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006, s. 43-54.

³ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devri'nde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000, s. 64-69.

⁴ A. Nükhet Adıyeke, "Girit'te Aşar Vergisinin Toplanmasına İlişkin Bir Yöntem: "Teslis Sistemi", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006, s. 148; Musa Çadırcı, *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 251; Ali Fuat Örenç, "Ege Adaları'nda İdari Yapı (1830-1923)", *Ege Adaları'nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, Edt. İdris Bostan, Ankara 2003, s. 32-56.

⁵ Tukin, "Girit", s. 796; A. Nükhet Adıyeke, "Turhan Paşa'nın Girit Valiliği ve Girit Hakkında Raporları", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006, s.188; A. Nükhet Adıyeke, "Rum Milliyetçiliğinin Gelişme Döneminde Girit'te Oluşan Türk Milliyetçiliği", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006, s. 173.

⁶ A. Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, "Yunan İsyanı Sırasında Girit'te İrtidat Olayları", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006, s. 126; Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında Tarihsel Bir Örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a Katılması*, Ankara 2002, s. 4. (Bundan sonra bu künye Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, olarak kullanılacaktır).

⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V, Ankara 1988, s. 115, 129, 136; Tukin, "Girit", s. 796; Adada Mehmet Ali Paşa yönetimi hakkında bilgi için bkz. A. Nükhet Adıyeke, "Girit'in Mehmet Ali Paşa Yönetimindeki Durumuna Dair Bir Rapor", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006, s. 133-144.

⁸ Karal, *a.g.e.*, C. V, s. 120-122.

⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, Ankara 1988, s.18-19.

1856 Islahat Fermanı'nın ilânından sonra Girit'te önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1858'de meydana gelen olayların ardından Osmanlı Hükümeti 26 Mayıs 1858'de adada bir takım reformlar gerçekleştirdi¹⁰. 1864'te İngiltere'nin Yedi Ada'yı Yunanistan'a bırakması¹¹ Girit Rumlarını Yunanistan'a katılma yönünde heveslendirdi. Yunanistan da aynı duygu ve düşünce ile Giritli Rumları tahrik etti¹². Bu yüzden 1858 reformları adada huzurun sağlanması noktasında başarılı olamadı. Bu faktörlere Rusya'nın tahriki de eklenince 1866'da Girit'te ilk defa geniş çaplı bir ayaklanma meydana geldi¹³. Giritli Rumlar 2 Eylül'de ada üzerinde Türk hâkimiyetini tanımadıklarını ve Girit'in Yunanistan'a ilhakını ilân ettiler¹⁴. Bu defa da Avrupa devletleri meseleye taraf oldular¹⁵. Bunun üzerine Sultan Abdülaziz, Sadrazam Ali Paşa'yı Girit'e göndererek 1868 tarihli "*Girit Vilayeti Nizamnâmesi*" ilân edildi¹⁶. Bu Nizamnâme ile adaya yeni bir yönetim anlayışı yani muhtariyet idaresi getirilmeye çalışılmıştır¹⁷. Böylece Girit, etnik yapısına göre; yönetimde çoğunluğun aktif rol oynadığı özerk bir statüye sahip oluyordu¹⁸. Yeni düzenleme ile adada çoğunluğu oluşturan Rumlar mecliste de çoğunluğu ele geçirmişlerdir. Bu durum Rumların Yunanistan'a katılma mücadelelerinde siyasî platform olarak değerlendirildi¹⁹. 1868 tarihli Nizamnâmeye rağmen adada tam anlamıyla huzur sağlanamadı. Bunda elbette Yunanistan'ın Girit'teki Rumlara destek vermesi önemli bir etkendi. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti, Aralık 1868'de Yunanistan'a bir ultiatom verdi²⁰. Yunanistan'ın direnç gösteren tavrı karşısında Osmanlı Hükümeti, Yunanistan ile diplomatik ve ticari ilişkilerini kestiğini bildirdi. Bu durum Avrupa'da büyük bir heyecan yarattı ve Girit Sorunu'nun çözümü için Büyük Güçler meseleye müdahil oldular. 1856 Paris Konferansı'na katılan devletler ve Osmanlı'nın katılımı ile Ocak 1869'da Paris'te bir konferans toplandı. Konferansta Osmanlı Devleti'nin Yunanlılara verdiği ultiatomda yer alan Os-

¹⁰ Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s. 7.

¹¹ M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara 1988, s. 35.

¹² Tükin, "Girit", s. 796.

¹³ Tükin, "Girit", s. 796; Bu isyanda Rusya'nın rolü hakkında bkz. Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, Haz. İ. Miroğlu vd., Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1979, s. 45-47.

¹⁴ Karal, *a.g.e.*, C. VII, s. 20; Tükin, "Girit", s. 797.

¹⁵ Karal, *a.g.e.*, C. VII, s. 21-22.

¹⁶ Tükin, "Girit", s. 797. Bu Nizamnâme Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa'nın ada ile ilgili olarak Padişaha sunduğu layiha doğrultusunda hazırlanmıştır (Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s. 8). Bu layiha için bkz. Ali Fuat Türkgeldi, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, C.III, Ankara 1966, Ekler, s. 127-139.

¹⁷ Girit'in yeni idare tarzını belirten fermanın hükümleri için bkz. Karal, *a.g.e.*, C.7, s. 28-30; Tükin, "Girit", s. 797-798; Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 28-29.

¹⁸ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁹ Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s. 7,8.

²⁰ Bu ultiatomda üzerinde durulan temel hususlar için bkz. Karal, *a.g.e.*, C. VII, s. 35.

manlı istekleri haklı bulundu ve bunlar bir “*deklerasyon*” şeklinde Yunanistan’a bildirildi²¹.

Girit Meselesi 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında tekrar gündeme geldi. Nitekim Girit Rumları, bu savaşta devletin içine düştüğü zor durumdan faydalanmak amacıyla ve Yunanistan’ın da teşviki ile bazı istekleri ileri sürerek yeniden isyan ettiler. Rusya 1878 Ayastefanos Antlaşması’na Girit Adası’nda ıslahat yapılmasını öngören bir madde koydurarak sorunun devletlerarası bir nitelik almasına neden oldu. Bu durum Girit üzerinde İngiliz-Rus rekabetini doğurdu. İngiltere Rusya’nın Girit üzerinde inisiyatif almasını önlemek için Girit Sorunu’nu Berlin Konferansı’na getirmiştir²². Berlin Antlaşması’nın 23. maddesine Osmanlı Devleti’nin 1868 Nizamnâmesi ile getirilen düzenlemeleri geliştirmesi hükmü konulmuştur. Bu doğrultuda, Giritli Rumlar ile Osmanlı Hükümeti’ni temsilen Gazi Ahmet Muhtar Paşa arasında ve Avrupalı Devletlerin konsoloslarının gözetiminde Ekim 1878’de “*Halepa Sözleşmesi*” yapıldı²³. Halepa Sözleşmesi 1868 tarihli Nizamnâme’nin bir derece daha genişletilmiş şekli idi²⁴. Böylece adanın özerk statüsü daha da güçlendirilmiş oldu²⁵. Çünkü Halepa Sözleşmesi gerek siyasî açıdan gerekse toplumsal ve ekonomik açıdan ada yönetimine geniş ayrıcalıklar tanıyan bir uluslar arası protokol niteliğini taşıyordu. Bu düzenleme ile adada yerel yönetim güçlü hale getirilirken, öte yandan politik mücadelelerin de önü açılmış oldu²⁶. 1878 sonrasında adada iki topluluk arasında ilişkiler daha da karmaşık bir hal aldı. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti olaya müdahale etti ve 26 Ekim 1889’da yayınladığı bir fermanla²⁷ Halepa Sözleşmesi ile sağlanan ayrıcalıkları kısıtlama yoluna gitti²⁸. Ancak Osmanlı’nın adaya yönelik bu tasarrufu 1896 tarihinden itibaren bir

²¹ Karal, *a.g.e.*, C. VII, s. 35-36; Ayşe Nükhet Adıyeye-Nuri Adıyeye, *a.g.e.*, s. 9; Hüner Tuncer, “*Doğu Sorunu*” ve *Büyük Güçler (1853-1878)*, Ankara 2003, s. 92; M.Celeleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 53; Tükin, “Girit”, s. 797-798. Konferansın beyanname sureti için bkz. Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 32-34.

²² Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul 1995, s. 363.

²³ Ayşe Nükhet Adıyeye-Nuri Adıyeye, *a.g.e.*, s. 10-11; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara 1983, s. 119, Halepa Sözleşmesi metni için bkz. Türkgeldi, *a.g.e.*, Ekler, s. 176-178.

²⁴ Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 29. İki nizamname arasındaki fark için bkz. Aynı eser, s. 37-38.

²⁵ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 67.

²⁶ Ayşe Nükhet Adıyeye, “Şark Meselesinin Bir Aynası: Girit”, *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006, s. 243-244. Girit’teki Rum milliyetçi eylemlerin oluşturucusu partiler (Liberal Parti, Muhafazakârlar) 1878 Halepa Sözleşmesi ile kurulmuşlardır. Dolayısıyla bu siyasal gruplaşma 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı öncesinde Rum milliyetçileri için birleşme adına bir devrim hareketine dönüşmüştü. Yine Rum milliyetçilerinin Yunanistan ile birleşme mücadelelerinde 1894’te kurulan “Epitropi (İhtilâl) Cemiyeti” önemli bir rol oynamıştır. Manusos Kunduras liderliğinde kurulmuş olan bu cemiyet Elefteros Venizelos’un da içinde yer aldığı bir oluşumdur. Bu örgüt aynı zamanda Etniki Eterya ile de ilişki kurarak adeta onun bir alt birimi gibi çalışmıştır (Bkz. Ayşe Nükhet Adıyeye-Nuri Adıyeye, *a.g.e.*, s.11,16; Ayşe Nükhet Adıyeye, “Rum Milliyetçiliğinin Gelişme Döneminde Girit’te Oluşan Türk Milliyetçiliği”, s. 178-180. Ayşe Nükhet Adıyeye, “Turhan Paşa’nın Girit Valiliği ve Girit Hakkında Raporları”, s. 191).

²⁷ Bu ferman hükümleri için bkz. Türkgeldi, *a.g.e.*, Ekler, s. 208–213.

²⁸ Ayşe Nükhet Adıyeye-Nuri Adıyeye, *a.g.e.*, s. 12-13; Tükin, “Girit”, s. 798.

dizi isyanlara sebep oldu²⁹. Huzursuzlukların artması üzerine Avrupa Devletleri meseleye dahil oldular ve savaş gemilerini adaya gönderdiler³⁰. 1894-1897 arasında adada çok başlı bir yönetim söz konusuydu. Girit'te bir yanda Osmanlı yönetimi, diğer yanda Avrupalı devletlerin temsilcileri bulunurken; her ikisine yönelik duruş sergileyen Rum faktörü mevcuttu³¹.

Avrupa Devletleri'nin devreye girmesi adadaki isyanları durduramadı. Aksine 1897'de adada yeni bir isyanın çıkmasına sebep oldu. Ocak 1897'de Girit İhtilâl Komitesi bir bildiri yayınlarak Yunanistan ile birleşildiğini ilân etti³². Şubat 1897'de Yunanistan Albay Timoleon Vassos komutasında 2-3 bin kişilik bir birliği adaya gönderdi. Vassos adayı Yunan Kralı adına işgal ettiğini açıkladı³³. Mart 1897'de Avrupalı Devletler, Yunanistan'a bir nota verdiler³⁴ve ardından da adaya çıktılar³⁵. Bu tarihten itibaren ada şeklin Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir yapıda, gerçekte ise büyük devletlerin yönetim ve denetimindedir³⁶. Bu müdahale Türk-Yunan Savaşına engel olamadı.

1897 Savaşını Osmanlı Devleti kazandı. Ancak aynı başarı diplomasi alanına yansıtılmadı ve Avrupalı Devletlerin denetiminde Girit Valiliği, Yunan Kralı'nın oğlu Prens George'ye verildi. Savaş Girit'in kaybedilmemesi amacıyla çıkmış olmasına rağmen, sonuç Girit'in Osmanlı Devleti tarafından fiilen kaybı ve büyük devletlere devri olarak ortaya çıkmıştır³⁷. 18 Aralık 1897'de Osmanlı Hükümeti ile Avrupalı Devletler arasında Girit'in durumunu tespit eden bir anlaşma imzalandı³⁸. Bu anlaşmayla birlikte "*Girit Vilayeti Muhtariyet İdaresi Teşkilatına Dair Nizamnâme*" de kabul edilerek muhtariyet yönetiminin esasları belirlenmiş oldu³⁹. 21 Aralık 1898'de Yunan Kralı'nın oğlu Prens George Yüksek Komiser olarak adaya atandı⁴⁰. 19 Nisan

²⁹ Karal, *a.g.e.*, C. VIII, s. 122-123; Tükin, "Girit", s. 798.

³⁰ Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s. 17; Tükin, "Girit", s. 798-799.

³¹ Ayşe Nükhet Adıyeke, "Turhan Paşa'nın Girit Valiliği ve Girit Hakkında Raporları", s. 189.

³² Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s. 19; Ayşe Nükhet Adıyeke, "Rum Milliyetçiliğinin Gelişme Döneminde Girit'te Oluşan Türk Milliyetçiliği", s. 179.

³³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.I ,Kısım I, Ankara 1991, s. 112; Karal, *a.g.e.*, C. VIII, s. 123; Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke *a.g.e.*, s. 18; Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 73; Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 40.

³⁴ Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 73-74; Bu notada çatışmaların Avrupa'nın huzurunu bozacağı için olaya müdahale ettiklerini, Girit'in Yunanistan'a verilmeyeceğini ve Girit'te Osmanlı yönetiminde bir muhtar idare kurulacağı belirtiliyordu. Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s. 17.

³⁵ Karal, *a.g.e.*, C.VIII, s. 123; Bayur, *a.g.e.*, C.I, Kısım I, s. 112-113; Tükin, "Girit", s. 799; Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s. 18.

³⁶ Ayşe Nükhet Adıyeke, "Turhan Paşa'nın Girit Valiliği ve Girit Hakkında Raporları", s. 188-189.

³⁷ Bayur, *a.g.e.*, C.I, Kısım I, s. 114.

³⁸ Bayur, *a.g.e.*, C.I, Kısım I, s. 113-114; 1897 Savaşı'nın Girit açısından sonuçları için bkz. Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke Adıyeke, *a.g.e.*, s. 20-28.

³⁹ Nizamnamenin önemli maddeleri için bkz. Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s. 24-25.

⁴⁰ Karal, *a.g.e.*, C. VIII, s. 125; Bayur, *a.g.e.*, C.I, Kısım I, s. 130.

1899'da Girit Anayasası kabul edildi⁴¹. Osmanlı Hükümeti adanın yönetim şeklini ve anayasa ilânını onaylamadı. Bunların tanındığı anlamına gelebilecek her türlü resmi beyanattan kaçınmayı da bir dış politika ilkesi haline getirdi. Osmanlı Hükümeti bu tarihten itibaren Ada'da yaşanan gelişmelere ilgisiz kalmayı tercih etmiştir⁴².

Prens George Avrupa Devletlerinin katkısıyla 1899'da ilân edilen Girit Anayasası ile adeta yürütmenin başı unvanını elde etmiş oluyordu.⁴³

Prens George, göreve başladığı andan itibaren Girit'in Yunanistan'a katılması doğrultusunda yoğun bir çaba göstermiştir. Dolayısıyla bu durum adadaki gerilimin artmasında önemli bir etken olmuştur⁴⁴. Özellikle 1900 yılından itibaren Venizelos ile Prens arasındaki anlaşmazlık büyük bir hoşnutsuzluk yaratmış ve bu durum 1905 yılında bir ayaklanmaya dönüşmüştür⁴⁵. 1905'te Venizelos'un önderliğinde ayaklanan Giritli asiler Yunanistan ile birleşmeyi (enosis) öngören bir beyanname yayınladılar. Prensi istemediklerini, Osmanlı bayrağı altındaki muhtariyeti de reddettiklerini bildirecek Girit'in Yunanistan'la birleşmesini talep ettiler. Bunun üzerine Prens George 1906'da görevden alınarak yerine Aleksandros Zaimis getirildi⁴⁶. 1908'e gelindiğinde ise birden bire Büyük Devletler adadan çekilme kararı aldı⁴⁷. Bu durum adadaki Rumlara istedikleri fırsatı verdi ve Girit İcra Komitesi 5 Ekim 1908'de Yunanistan'a katıldığını ilân etti⁴⁸. Osmanlı Hükümeti bunu protesto etti ve kamuoyunun tepkisi "*Ya Girit Ya Ölüm*" sloganına dönüştü⁴⁹. Bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nde önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1908'de Meşrutiyet'in yeniden ilânı ve İttihat ve Terakki'nin yönetimde etkin olması ile Girit meselesi yoğun bir şekilde gündeme taşınmıştır. 1908 yılındaki ilhak girişiminin önünü kesmek için, İttihat ve Terakki yönetimi

⁴¹ Ayşe Nühket Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s. 27-28.; Karal, *a.g.e.*, C. VIII, s. 125.

⁴² Öyle ki, bu tarihten itibaren Osmanlı Devlet Salnamelerinde Girit Vilayeti başlıklı bir bölüm yer almasına rağmen başlık altında hiçbir bilgi mevcut değildir (Bkz. Ayşe Nühket Adıyeke, "Şark Meselesinin Bir Aynası: Girit", s. 248).

⁴³ Prens, Osmanlı hükümlerini haklarını tanıdığını ve Osmanlı Sancağını koruyacağını bildirdi. Ancak bu güvence kâğıt üzerinde kaldı. Nitekim bir müddet sonra Osmanlı askerlerinin ve yöneticilerinin adadan kovulması ve Osmanlı sancağının sökülerek Yunan bayrağı dikilmesi girişimleri bunu açıkça göstermiştir (Bkz. Ayşe Nühket Adıyeke, "Şark Meselesinin Bir Aynası: Girit", s. 247).

⁴⁴ Tuğın, "Girit", s. 801; Venizelos önderliğindeki Liberal Parti, hemen Yunanistan'la birleşme taraftarıyken Prens, Osmanlı bayrağı altında özerk yapının korunması taraftarıydı (Bkz. Ayşe Nühket Adıyeke, "Rum Milliyetçiliğinin Gelişme Döneminde Girit'te Oluşan Türk Milliyetçiliği", s. 181; Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 43-44).

⁴⁵ Venizelos ile Prens arasındaki anlaşmazlık ve 1905 ayaklanması hakkında bkz. Ayşe Nühket Adıyeke-Nuri Adıyeke *a.g.e.*, s. 28-32.

⁴⁶ Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 45.

⁴⁷ Tuğın, "Girit", s. 801; Bayur, *a.g.e.*, C.I, Kısım I s. 239.

⁴⁸ Ayşe Nühket Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s. 28-31; Tuğın, "Girit", s. 801; Uçarol, *a.g.e.*, s. 413.

⁴⁹ Ayşe Nühket Adıyeke-Nuri Adıyeke *a.g.e.*, s. 31; Bayur, *a.g.e.*, C.I, Kısım I, s. 370.

öncelikle İngiltere'nin desteğini aradı⁵⁰. Başta İngiltere olmak üzere diğer devletler ilhaka karşı çıktılar⁵¹. Yunanistan ise bir taraftan Osmanlı Devleti öte yandan Avrupa Devletleri'nin baskısından olayı ilhaki tanımadığını ilân etmiştir⁵². Bu tarihten itibaren Girit için belirsizlik yılları da başlamış oldu. Bu süreci Amerikan belgelerine dayanarak değerlendirmeye alacağız.

GİRİT MECLİSİNDEKİ MÜSLÜMAN ÜYELERİN YEMİNİ MESELESİ

5 Ekim 1908 tarihli ilhak kararı Yunanistan dahil hiçbir devlet tarafından kabul edilmemiş olmasına rağmen Girit yerel yönetimi, tüm kademelerde yer alan idari ve adli memurların Yunan Kralı adına yemin etmeleri kuralını getirdi. Bu zorunluluk ilk aşamada çeşitli dairelerde görev yapan az sayıda Müslüman memuru da kapsadı. İkinci aşamada ise Meclisteki Müslüman üyelere yöneltildi. Bu durum Girit Genel Meclisi'ndeki Müslüman üyelerin(16 kişi) yemin etmedikçe Meclise alınmamaları tartışmasını gündeme getirdi. Yemin etmeyen memurlara yönelik bir takım müeyyideler uygulandı. Bütün bu baskılara rağmen Müslüman üyeler, Yunan Kralı adına yemin etmedi ve gerilim tırmandı. Bunun üzerine 1910 yılı başlarında Meclis 4 ay süre ile tatil edildi⁵³. Bundan sonraki süreçte Girit Meclisi, Yunanistan Kralı George'a sadakat yemini etmeyi reddeden vekilleri azletme ve memurların da yetki ve unvanlarından yoksun bırakılması kararını aldı. Bu bilgiler Novoe Vremya Gazetesi'nin 18 Haziran 1910 tarihli nüshasında yer almıştı⁵⁴.

Atina'daki Amerikan Elçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 11 Temmuz 1910 tarihli mektupta "*Girit'teki durum, Müslüman vekillerin koltuklarını reddettikleri, yeni meclisin ilk oturumundan beri en hassas durumdadır*"⁵⁵ denilerek yukarıdaki bilgiler teyit edilmekteydi.

9 Mayıs 1910'da Girit Meclisi Yunan Kralı adına açıldı. Rum üyeler tek tek Kral'a sadık kalacakları ve birleşme için çalışacaklarına dair yemin ettiler. Bu durum sorun yarattı⁵⁶. Yemin meselesi, hâkimiyet haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için Osmanlı Hükümeti tarafından Batılı devletler nezdinde protesto edildi ve Yunan mallarına karşı da boykot kararı alındı. Girit'te Venizelos'un teklifi üzerine Milli Meclis 30 Mayıs'ta Müslüman üyeleri toplantılara kabul etmeme kararı aldı. Bunun üzerine büyük devletler

⁵⁰ Ayşe Nühket Adıyeke, "Şark Meselesinin Bir Aynası: Girit", s. 249.

⁵¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.I, Kısım II, Ankara 1991, s.181.

⁵² Ayşe Nühket Adıyeke, "Şark Meselesinin Bir Aynası: Girit", s. 249; Tükün, "Girit", s. 802.

⁵³ Ayşe Nühket Adıyeke, "Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006, s. 259,266; Ayşe Nühket Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s. 41.

⁵⁴ NARA(National Archives and Records Administration), *M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /60.*

⁵⁵ NARA, *M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /62.*

⁵⁶ Ayşe Nühket Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s. 41; Tükün, "Girit", s. 802.

duruma müdahale edeceklerini Venizelos'a bildirdiler⁵⁷. Diplomatik misyonları vasıtasıyla Girit'teki Rum yönetimini uyararak bu türden uygulamalara müsamaha etmeyeceklerini, gerekirse adaya askeri bir müdahale edebileceklerini söylediler⁵⁸.

Novoe Vremya Gazetesi'nde yer alan makalede, Büyük devletlerin Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında olası bir kanlı çatışmayı engellemek için ellerinden geleni iyi niyetli bir şekilde yapmaya çalıştıkları belirtiliyordu. Makalenin devamında bu tür tedbirlerin savaşı önleyebileceğini, ancak bir taraftan Giritli maceraperestlerin bir yandan da Türk şövenistlerin tutumlarının meselenin çözümünde dezavantaj teşkil ettiği vurgulanıyordu⁵⁹.

Makalede, Girit Meselesi'nde sorumluluk üstlenmiş olan Büyük devletlerin Balkanlar'da barışı sağlamak için ellerinden geleni yaptıkları, ancak bazı odakların Yunanlılar ve Türkleri savaşa itecek çabalara giriştikleri ve onları nefrete teşvik ettikleri belirtiliyordu. Bu konuda barış için tavsiye niteliğinde şu görüşler ortaya konmuştur: *"İyi niyetler barışı korumak için yeterli değildir. Barışçıl teşebbüsler, hem Türkiye hem de Yunanistan'daki şövenistlere ürettikleri problemlerin kendilerine bir fayda sağlamayacağını gösterecek şekilde sürdürülmelidir. Büyük devletlerin Girit'e kuvvet gönderme kararları barışı engelleyen siyasi gruplar üzerinde soğuk düş etkisi yapacak ve caydırıcı olacaktır"*⁶⁰. Makalede, Bosna-Hersek'i ilhak etmiş olan Avusturya basınında Türk ve Yunan taraflarına dış müdahaleye meydan vermeden aralarındaki görüş ayrılıklarının giderilmesi gerektiği telkin ediliyor, ancak mevcut gelişmelerin hızlı bir şekilde iki ülkeyi savaşın eşiğine getirdiğinden bahsediliyordu⁶¹. Makalede son olarak 1910 yılı Haziran ayı itibarıyla Girit Meselesi'nde gelinen nokta ve sorunun çözümüne dair şu görüşler ileri sürülmüştür: *"Dört devlet (İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya) ağır bir görev olan Girit'in otonomisini garanti etmeyi ve Ada'daki Türkiye'nin egemenlik haklarını sürdürmeyi kabul etmiştir. Avusturya ve Almanya bu politik kombinasyonda değildir ve son zamanlarda Girit Meselesi'nde karmaşadan uzak durmakta ve istedikleri gibi hareket etmektedirler. Girit'teki bu özel durum Avrupa için her tür sürprizi oluşturabilir. Belki de bu zorluktan çıkış yolu Girit'i Avrupa'nın garantisi altında tarafsız bir devlet yapmaktır. O zaman Almanya ve Avusturya ya katılırlar ya da bunu reddederler. Her iki durumda da mesele açıklığa kavuşur ve Balkan Devletleri'nde Girit Meselesi ile oluşan görüş ayrılıkları ve çatışmacı düşünceler son bulur"*⁶².

Girit'te Büyük Devletlerin konsoloslarının baskıları neticesinde yemin etme konusundaki ısrarların hem Yunanistan hem de birleşme çabaları

⁵⁷ Tükin, "Girit", s. 802.

⁵⁸ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /60.

⁵⁹ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /60.

⁶⁰ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /60.

⁶¹ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /60.

⁶² NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /60.

açısından sorun yaratacağı gerekçesiyle geri adım atıldı ve Müslümanların yeminsiz olarak meclise katılmalarına izin verildi⁶³. Bu durum ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 11 Temmuz 1910 tarihli mektupta şu şekilde belirtilmiştir: “ Yunan Kralına bağlılık yemini yapmadan Müslüman delegelerin Girit Meclisine kabulü, bu durumu takip eden dört devletin taleplerine uygun olarak halledilmiştir”⁶⁴.

Mektupta; bu tablonun dört Avrupa devletinin Girit yönetimine vermiş oldukları ve adaya bir hafta içinde müdahale edeceklerini bildiren notanın dikkate alınması sonucu ortaya çıktığı özellikle belirtilmekteydi ⁶⁵.

Gelişmelerin analizi ise şu şekilde yapıyordu: “Bu güne kadarki en radikal Girit liderleri Venizelos yönetimindeki hükümet, karmaşıklıklardan kaçınma fikrine kararlı bir şekilde bağlı kalmış, diğer taraftan yıllarca Venizelos'un destekçisi olan Michaelledakis yönetimindeki muhalefet, Avrupalı devletlerin taleplerine inatçı bir direnç politikası geliştirmiştir. Atina Kabinetine ve Venizelos kanadına resmi yoldan çeşitli uzlaşmalar önerilmiş, muvafakat aranmış, fakat bir sonuca varılamamıştır. Michaelledakis'in Partisi, Avrupalı devletler tarafından verilen sürenin neredeyse sonuna kadar pozisyonunu korumuş ve sonunda isteksiz ve gönülsüz olarak talepleri kabul etmiştir”⁶⁶.

Mektupta Venizelos yönetimindeki Hükümetin uzlaşmadan yana olduğu üzerinde duruluyor, Michaelledakis yönetimindeki muhalefet kanadının ise uzlaşmaları tıkayan ve erteleyen bir tutum sergilediğine özel vurgu yapılmıyordu ⁶⁷.

Girit'te milletvekillerinin yemin meselesi böylesi bir kriz ortamı yaratmıştır. Bu konu ile ilgili olarak Atina'daki ABD Elçisi olayın tarihi gelişimini de hatırlatarak Washington yönetimini bilgilendirmekteydi. ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 9 Haziran 1910 tarihli mektupta Amerikan Elçisi “Girit meselesinin mevcut durumu ile alakalı Yunanistan ve Türkiye arasında yaklaşan uzlaşmazlık ile ilgili süregelen söylentilere rağmen, burada bu durumla ilgili iddiaları kanıtlayacak herhangi bir şey yoktur”⁶⁸ şeklinde bir ön tespit yapıyor, ardından Büyük Devletlerin⁶⁹ Girit'ten çekilmesinin sonra 1909 yazında; İstanbul ile Atina arasında yoğun bir nota trafiği yaşandığı, meseleye taraf olan devletlerin aldığı karar doğrultusunda Yunan Hükümeti'nin Girit Meselesi ile ilgili olarak kurallara sıkı bir şekilde uyma

⁶³ Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s. 42

⁶⁴ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /62.

⁶⁵ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /62.

⁶⁶ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /62.

⁶⁷ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /62.

⁶⁸ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /59.

⁶⁹ Adadaki 4 Büyük Devlet (İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya) adadan ayrılmadan önce bu konuda Osmanlı'ya teminat veren bir nota verirken öte yandan, adadan çekilme esaslarını belirleyen bir muhtıra yayınlamışlardı. Bu muhtıranın içeriği hakkında bkz. Ayşe Nükhet Adıyeke, “Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)”, s. 258, 259.

kararlılığını sürdürdüğü hususuna vurgu yapıyordu. Türkiye'nin saldırgan bir tutum takınması durumunda ise Büyük Devletlerin Yunanistan'ı korumayı vaat ettiklerini bildiriyordu. Elçi, Yunanistan'ın son zamanlarda silahlandığını, Yeni oluşan Girit Meclisi Başkanlığı'na Venizelos'un seçilmesinden sonra Girit Rumlarının heyecan katsayılarının arttığını ve adayı Yunanistan'a katmak için Venizelos'un her platformu kullandığını; İngiltere Kralı Edward'ın cenaze töreni sırasında önemli görüşmeler yaptığını ve dönüş güzergâhında meselenin tarafı olan Paris ve Roma gibi başkentleri ziyaret ederek destek arayışında olduğunu söylüyordu⁷⁰.

Atina'daki Amerikan Elçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 14 Temmuz 1910 tarihli mektupta Girit Meclisi'ndeki Müslüman üyelerin yemini meselesinde ortaya çıkan krizle ilgili olarak Atina'daki Türk Elçiliği'nin olayı protesto ettiği bildiriliyor, protestonun dayanakları ise şu şekilde belirtiliyordu:

**Yunanistan'ın Türk hâkimiyetindeki Girit'in içişlerine karışmakta hiçbir şekilde hakkının olmadığı,*

** Büyük Devletler'in adadan çekilmesini müteakiben yayınladıkları nota uyarınca Yunanistan'ın Türkiye'ye verdiği güvencelerin ihlâl edildiği⁷¹.*

Yemin meselesinin ortaya çıkartmış olduğu gerilimin psikolojik etkilerinin henüz yok olmadığı bir dönemde 1910 yılının Ekim ayında adadaki büyük devletlerin konsolosları Müslüman üyeleri bir toplantıya çağırırlar. Yemin meselesinin sayelerinde çözüme kavuşturulduğunu belirterek bundan sonraki süreçte bu konuda problem oluşturmamalarını isterler. Her ne kadar 1910 yılında bu yemin meselesi büyük devletlerin konsoloslarının girişimi ve baskısı sonucunda halledilmiş olsa da Girit yönetimi bu durumu ihlâl eden uygulamalara devam etmiştir⁷².

ABD'DEKİ YUNANLILARIN GİRİTLİ RUMLARA DESTEĞİ

1908 yılındaki ilhak kararı Yunanistan dışındaki Yunanlılar tarafından da sevinçle karşılanmış ve bu doğrultuda maddi ve manevi destek sağlama yoluna gitmişlerdir. Girit'teki çatışmaların milliyetçilik mücadelesine dönüşmesi neticesinde oluşan motivasyon ile Girit Rumlarına destek veren faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Öteden beri Batı'da Yunanlılara karşı var olan sempati adanın Yunanistan'a ilhak sırasında da kendini göstermiştir. Bu psikolojik ortamdan yararlanan Yunanlılar etkinliklerini artırmıştır.

⁷⁰NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /59.

⁷¹ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /63.

⁷² Tükin, "Girit", s. 802; Nitekim bu yemin meselesinin halledilmesinden sonra, meclis üyeleri ve memurların sebepsiz görevden alınmaları ve maaşlarının ödenmemesi gibi durumlar yaşanırken öte yandan 1912 yılı başında toplanan mecliste alınan kararlar arasında yeniden Müslüman üye ve memurların Yunan Kralı adına yemin etmesi zorunluluğu getirilmiştir (Bkz. Ayşe Nühket Adıyeke, "Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)", s. 267).

New York'ta 22 Ocak 1911 tarihinde Yunan asıllı ABD vatandaşları, Pan-Helenik Birliği'nin öncülüğünde Webster salonunda bir toplantı yapmışlardır. Bu toplantıda alınan kararlar toplantı başkanı tarafından 26 Ocak 1911 tarihinde ABD Başkanı William H. Taft'a gönderilmiştir. ABD Başkanı'na gönderilen yazı "*Hıristiyanlık, uygarlık ve adalet için yüzyıllardır hakları ve bağımsızlıkları için savaşan ezik Giritliler için en iyisini yapmanızı umut ediyoruz...*"⁷³ şeklinde ajite edici bir ifade ile başlıyor, ardından toplantının gerekçeleri sıralanıyordu:

* *Girit Adası'nın halkı; köken, gelenek, dil ve ideal olarak Eski Yunanlılardandır ve Helen insanının özelliklerinin çoğunu bu zamana kadar korumuştur.*

* *Giritliler, Osmanlı hâkimiyetine girildiği andan itibaren yönetimden memnun olmamışlar, ısrarla özgürlüklerini istemişler ve peş peşe çıkan isyanlar neticesinde Yunanistan ile birleşmeyi arzu etmişlerdir.*

* *Ada'da tekrarlanan isyanlar ve huzurluklar nedeniyle Avrupalı güçler olaya müdahale etmişler ve Girit'e muhtariyet verdirerek adanın yönetimine Yunanlı bir Prens getirerek O'na adanın yönetimi ile ilgili olarak geniş haklar verdirmişlerdir.*

* *1908 yılında Girit'in ilhak kararı alması ve Yunan Kralına bağlılıklarını bildirmesinin ardından Büyük Güçler, sorunu Osmanlı Devleti ile tartışıp halledeceklerine dair Giritlilere söz vermişlerdir.*

* *Büyük Güçler sözlerinde durmamışlar, hatta geri adım atarak Osmanlı Sultanının haklarını koruma yoluna gitmişlerdir.*

* *Girit Meselesi'nin çözümsüzlüğü Yakın Doğu'da kalıcı bir barışın sağlanmasını tehdit etmektedir.*⁷⁴

Pan-Hellen Birliği'nin öncülüğünde 22 Ocak 1911'de yapılan toplantıda Girit Meselesi'nin çözümüne dair şu kararlar alınmıştı:

* *Girit Adası'ndaki Türk hâkimiyetini ortadan kaldırmak için Girit Meselesi'nde Avrupalı Güçlerin adaletsiz tutumlarını şiddetli biçimde protesto etmek,*

* *ABD Başkanını, Girit halkını Türk hâkimiyetini kabul etmeye zorlayan Avrupalı Güçlere karşı nüfuzunu kullanmaya sevk etmek,*

* *ABD Kongresi'ni bu doğrultuda bir karar çıkarmaya yöneltmek,*

* *ABD Başkanını, adanın Yunan Krallığı ile birleşmesi ve Girit probleminin çözümü için Avrupa güçlerinin dikkatini çekmeye sevk etmek,*

* *İster ruhani sınıftan olsun ister olmasın Giritliler için seslerini yükselten tüm Amerikalı vatandaşlara, Amerikan basınına ve özellikle New York Herald'a Girit Meselesi'ndeki gayretlerinden dolayı teşekkür etmek*⁷⁵.

⁷³ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /67.

⁷⁴ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /67.

⁷⁵ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /67.

Görüldüğü üzere ABD’de bulunan Yunan lobisinin etkin çalışması ve uygulamış olduğu propaganda yöntemleriyle Giritli Rumların mağdur edildiğine yönelik bir kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu stratejinin en büyük hedefi Girit’in Yunanistan’a katılmasında engel olarak gördükleri İngiltere, Fransa ve İtalya’yı ABD vasıtasıyla baskı altına almaktır. ABD’yi de bu noktada yaptırım gücünü kullanarak aracılık yapmaya teşvik etmek istemişlerdir. Öte yandan Giritlilere Amerikan vatandaşlarından ve Amerikan basınından önemli bir destek geldiği, onlara gayretlerinden dolayı teşekkür etme kararı alınmasından anlaşılmaktadır.

Giritli Rumların mücadelesine bir destek de New Jersey Kadın Hareketi Birliği’nden gelmiştir. 10 Şubat 1911 tarihinde ABD Başkanı’na gönderilen dilekçenin giriş kısmında “*Birleşik Devletler Hükümeti, Başkanı ve Kongresi vasıtasıyla New Jersey Kadın Hareketi Birliği, Giritlilere bağımsızlık mücadelelerinde manevi desteklerini ve sevgilerini sunar*”⁷⁶ ifadesi yer almaktaydı. Dilekçede yer alan “Girit’te yaşayan Yunanlılar 1776 yılında Fransa ve Hollanda’ya karşı bizim kolonilerimizin yapmış olduğu mücadeleyi modern dünyaya karşı aynen göstermektedirler”⁷⁷ şeklindeki ifadeyle Girit için lobicilik yapanlar propagandalarını daha etkin ve meşru zemine oturtmaya çalışmaktaydılar.

23 Şubat 1911 tarihinde Pan-Hellenik Birliği Başkanı, ABD Başkanı’na yeni bir dilekçe göndermiştir. Dilekçede, Pan-Hellenik Birliği’nin Genel Kurulu’nun, 17 Şubat 1911 tarihinde, Boston, Massachusetts’de Faneuil Salonu’nda yapılan toplantısında, Giritliler lehine kabul edilen kararlara ait yazının bir kopyasının gönderildiği belirtiliyordu⁷⁸.

Pan-Hellenik Birliği Başkanı, ABD’nin Giritli Rumlara gösterdiği ilgi ve sevginin kaynağının Haziran 1868’de ABD Kongre’si tarafından kabul edilen kararlar ve aynı yıl Girit halkına yapılan yardımlara dayandığını ifade ederek; Faneuil toplantısında alınan kararlardaki uzlaşma önerisinin, Kongre’nin 1868’de açıkladığı istekler doğrultusunda şekillendiğini belirtmiştir. Dilekçede, Yakın Doğu’da yıllarca süren uzlaşmazlığın kaynağı olarak gösterilen Girit Sorunu’nun hızlı bir şekilde halledilmesi için ABD Başkanı’ndan, Avrupa Güçleri nezdinde girişimde bulunması istenmektedir.

Söz konusu dilekçenin ekinde 17 Şubat 1911’de yapılan genel kurulda alınan kararlar ve gerekçeleri şu şekilde belirtilmiştir:

* *Girit Adası’nın halkı çok eski tarihten itibaren ırk, gelenek, din ve milli istek olarak Yunanlıdır ve Giritli Rumlar ile Yunanlılar arasında tarihi kültür bağı vardır.*

* *Giritli Rumların Türklere karşı verdiği mücadele medeni dünyanın takdirini kazanmıştır.*

⁷⁶ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /68.

⁷⁷ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /68.

⁷⁸ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /69.

* *Giritli Rumlar, 19. yüzyıl boyunca yaşadıklarından dolayı Avrupalı Devletlerin desteğini almıştır. Bu destek Girit'in Yunanistan ile birleşmesi için uygun bir ortam oluşturmuş ve bu doğrultuda Yunan Kralı'na adaya üst düzey bir yetkili atama hakkını vermiştir.*

* *İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'dan oluşan dört koruyucu gücün müdahalesi sonucunda Osmanlı Sultanı'nın ada üzerindeki hakları, sadece sözde kalmıştır.*

* *Girit Meclisi'nin, Yunanistan ile birleştiğini duyurmasından sonra, Koruyucu Güçler Girit Hükümeti'ne, birleşmeyi olumlu karşıladıklarını bildirmişlerdir.*

* *Koruyucu Güçler daha sonra Giritlilere verdikleri sözleri unutarak Osmanlı Devleti'ne adadaki egemenlik haklarını koruyacaklarını ve adanın yönetimi konusunu daha sonra değerlendireceklerini vaat etmişlerdir. Bu durum adayı tekrar Türk hâkimiyetine sokma niyetlerinde olduklarını düşündürmektedir. Benzer durum Sisam Adası'nda yaşanmış ve Türk birlikleri adayı tekrar kontrolleri altına almıştır.*

Yukarıda özetlenen gerekçelere dayanılarak 17 Şubat 1911 tarihli Pan-Hellenik Birliği Genel Kurulu'nda Girit Meselesi'nin çözüme kavuşturulması için şu kararlar alınmıştır:

* *ABD Kongresi'nden Girit ile Yunanistan'ın birleşmesi lehinde bir karar çıkarmasını sağlamaya çalışmak,*

* *Giritlilere Türk hükümlerinin zorla kabul ettirilmesi durumunda ABD Başkanı'nın arabuluculuk rolü üstlenmesini sağlamak,*

* *Girit davasını destekleyen ABD basınına ve özellikle olay karşısındaki duruşundan ötürü New York Herald'a teşekkür etmek,*

* *Bu kararların kopyalarını ABD Başkanı'na ve ABD Kongresi'ne göndermek.*

Giritli Rumlara bir başka destek Baltimore'da oturan Yunan asıllı ABD vatandaşlarından gelmiştir. 9 Nisan 1911'de Baltimore'daki Ortodoks Kilisesi'nde Papaz Constantine Douropoulos başkanlığında yapılan toplantıda Girit Sorunu ile ilgili olarak bazı kararlar alınmıştır. Toplantı kararlarının da yer aldığı dilekçe, 22 Nisan 1911 tarihinde ABD Başkanı'na gönderilmiştir.

79

ABD Başkanı'na gönderilen dilekçede, Baltimore'daki Yunan asıllı halkın, Girit Adası'nın, Yunanistan ile birleşmesinden yana oldukları bildiriliyor, ayrıca Başkan'dan Girit ve Yunanistan lehine tedbirler alması isteniyordu.

Baltimore'lu Yunanlılar böyle bir toplantıyı düzenlemelerinin gerekçelerini şu şekilde sıralamışlardı:

⁷⁹ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /69.

* Akdeniz'in önemli bir adası olan Girit'ti en eski zamanlardan beri yöneten ve buraya medeniyet getiren Yunanlılardır.

* Ortaçağda Roma İmparatorlarının adayı yönetmek üzere Yunanlı genç asilzadeleri göndermiş olmaları Yunanlıların adadaki hükümranlığını ve sahipliğini kanıtlamaktadır.

* Türkler tarafından işgalinden 1911 yılına kadar geçen sürede adada Yunan gelenek ve göreneklere hüküm sürmüştür.

* Ada'daki son siyasî değişikliklere paralel Koruyucu Güçler, Girit'in Yunanistan ile birleşmesi gerektiğini kabul etmişlerdir.

Üretilen bu gerekçelerden hareketle Baltimore'lu Yunanlılar düzenlemiş oldukları toplantıda şu kararları almışlardır:

* Tarihi Baltimore şehrinde kız kardeşimiz Girit ve annemiz Yunanistan'ın gerçek anlamda birleşmesini ilân ediyoruz.

* ABD Başkanı'na, bu gerçeği resmî bir şekilde kabul etmesi yönünde çağrı yapıyoruz.

* Farklı mezheplerin papazlarından, aynı zamanda yayın organlarından da her yerde bu birleşmeyi ilân etmelerini ve güçlendirmelerini istiyoruz.

* Özellikle New York Herald Gazetesi'nden, Yunan milleti lehine yaptığı ve bizde derin bir minnettarlık hissi uyandıran asil mücadelesini devam ettirmesini istiyoruz.

* Amerikan gazetelerinden kararlarımızı yayınlamalarını, mücadelemizi desteklemelerini ve bu şekilde sonsuz minnettarlığımızı kazanmalarını istiyoruz.

Girit'in Yunanistan'a ilhakı kararına bir başka destek de Methodistler'den gelmiştir. Massachusetts'deki Methodist Kilisesi'nin papazı olan Yunan asıllı G. Ginereres, Boston Methodist papazlarının oyu ve Piskopos Willard E. Hallalicu D.D'nin teklifiyle ABD Başkanı William Howard Taft ile görüşmek üzere temsilci seçilmiştir.⁸⁰

15 Nisan 1911'de Ginereres, Methodist papazları ve Massachusetts Yunanlılarının temsilcisi olarak senatör Lodge aracılığıyla ABD Başkanı ile görüşmüş ve her iki kesimin de ilhak taftarı olduğunu Başkan'a bildirmiştir.⁸¹

Papaz Ginereres, Methodist - Episkopal temsilcisi sıfatıyla ABD Başkanı William Howard Taft'a 24 Ağustos 1911 tarihinde bir de mektup göndermiştir. Mektupta "...Özgürlüklerini elde etmek için talihsiz Girit halkına, Birleşik Devletlerin yapacağı yardımda her adımı bana yazacağınıza dair söz vermişsiniz. Üzülerek belirtmeliyim ki, sizden ya da hükümetinizden hiçbir müspet cevap alamadık. Papazlar olarak bizler, Yunan halkı ve baskı altında-

⁸⁰ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /70.

⁸¹ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /73.

ki Giritliler adına Birleşik Devletler'den gelecek güzel haberleri bekliyoruz”⁸² ifadeleri yer almaktaydı.

GİRİT'E KADI TAYİNİ MESELESİ

Girit'te yemin krizinin aşılmasından sonra yaşanan bir diğer sorun adaya kadıların tayini meselesi olmuştur. Osmanlı Hükümeti, 1911 yılında Kandiye, Hanya ve Resmo'ya kadı tayin etmek isteyince, Hıristiyan halkın tepkisiyle karşılaşıldı. Hatta, Mayıs ayında yayınlanan gazetelerde ve Yunan basınında adaya gönderilecek kadıların katledileceğine dair yazılar çıktı⁸³.

Osmanlı Hükümeti tarafından adaya tayin edilen kadılar kabul edilme-yerek geri gönderildi. Giritli Rumlar kadıların Büyük Devletler tarafından onaylanmış olan anayasaya aykırı olarak gönderildiğini iddia ettiler⁸⁴.

Kadıların Osmanlı Hükümeti'nce tayini Müslümanlar için hukuksal bir güvence olarak sayılıyordu. Aynı zamanda adadaki egemenliğin bu son sembolünün korunması da Osmanlılık mücadelesinin bir başka yönüydü. Bu açıdan kadı tayini meselesi Girit Adası Müslümanlarının, Osmanlı yönetimine dinsel olduğu kadar hukuksal bağının da bir sembolü olarak kabul ediliyordu. Bundan dolayı adanın Müslüman halkı bu olaya büyük tepki göstermiştir. Halk, Hanya, Resmo ve Kandiye'de mitingler düzenleyerek, kadıların Osmanlı Hükümeti'nce tayininin Girit Anayasası'na uygun olduğunu ilân ettiler⁸⁵.

Bu olay, Osmanlı Devleti'nin başka bölgelerinde yaşayan Müslümanlar tarafından da tepkiyle karşılanmış ve bu hususta çeşitli gösteriler yapılmıştır. Bu gösterilerden bir tanesi 8 Haziran 1911 tarihinde Beyrut'ta gerçekleştirilmiştir. Beyrut'taki Amerikan Konsolosluğu tarafından ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 13 Haziran 1911 tarihli mektupta, kadıların Girit'e atanması hususunda Beyrut'ta yapılan gösteri hakkında bilgi verilmekteydi. Mektupta 8 Haziran'da, Beyrut sakinlerinin, halk meydanında buluşarak, konuşmalar yapıp, kadıların Girit'e gönderilmesi hususunda Osmanlı Devleti'nin kararlılığını desteklediklerini göstermek istedikleri ifadesi yer alıyordu⁸⁶. Ayrıca, topluluğun Osmanlı Hükümetine destek telgrafı çekmek için aralarında oylama yaptıkları ve seçilen grubun telgraf ofisine doğru yola çıktığı, ancak ofise ulaşıldığında kalabalığın azaldığı ve gönderilecek telgraflar için ödenecek paranın toplanamadığı belirtiliyordu. Mektubun devamında, daha sonra gösteri elebaşlarının hükümet bürolarına giderek genel

⁸² NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /73

⁸³ Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s.42.

⁸⁴ Ayşe Nükhet Adıyeke, "Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)", s.269.

⁸⁵ Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s.42.

⁸⁶ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /71.

sekreterden telgraf paralarını ödemesini istedikleri ve görevlinin de bu isteğe razı olduğu ifade edilmiştir⁸⁷.

Kadı tayini meselesinde benzer bir gösteri, 14 Haziran 1911 tarihinde Hayfa'da gerçekleştirilmiştir. Beyrut'taki Amerikan Konsolosu'nun ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 15 Haziran 1911 tarihli mektupta bu gösteriden bahsedilmektedir. Konsolosun mektubunda, daha evvel 8 Haziran'da Beyrut'ta yapılan gösteriye benzer bir gösterinin bu defa 14 Haziran'da Hayfa'da yapıldığı belirtiliyordu⁸⁸. Gösteride hedef olarak hem Girit hem de Yunanistan yönetimi alınmış, kamu düzenini bozucu herhangi bir olay meydana gelmeden protesto eylemi sonlandırılmıştır.

1911 tarihinde ortaya çıkan kadı tayini meselesi tırmanmaya başlayınca Büyük Devletler olaya müdahale etmişler ve Osmanlı Devleti'nden adaya kadı gönderilmesini ertelemesini istemişlerdir. Bu teklif adadaki Müslümanlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır⁸⁹.

Daha sonra Büyük Devletler, bu konuda aralarında yaptıkları görüşmeler neticesinde kadınların ada Müslümanlarınca seçilmesini ve Girit Hükümeti tarafından yemin ettirilmeksizin görevlendirilmesini kararlaştırmışlar ve bunu da Girit Hükümeti'ne bildirmişlerdir⁹⁰.

MEBUSLAR MESELESİ VE GİRİT SORUNUNDA GELİNEREN SON NOKTA

1911 yılının diğer bir problemi de Giritli Rum milletvekillerinin Yunan Parlamentosu'na katılmaları meselesi olmuştur. Fakat bunun önünü açan asıl gelişme Venizelos'un 1909'da Yunanistan'a çağırılması hadisesidir⁹¹. Bu olay, Avrupa ve Osmanlı Devleti tarafından büyük tepki ile karşılanmıştır. Avrupalı devletler Venizelos'un bu teklifi kabul etmesi halinde artık Girit'te bir lider olarak tanınmayacağını ve Yunanistan'da görev yapacaksa istifa etmesi gerektiğini Girit yönetimine bildirmişlerdir⁹². Buna rağmen Venizelos yapılan teklifi 22 Aralık 1909'da kabul etmiş,⁹³ ardından da Meclis Başkanlığı'ndan istifa ederek 1910 yılı Eylül ayında Yunanistan'a gitmiştir. Yapılan seçimler sonucunda Yunan Parlamentosu'na girmeyi başarıp Yunanistan başbakanı olmuştur⁹⁴.

Bu olay Giritli Rumları ve Yunanistan'ı bundan sonraki süreçte daha cesur adımlar atmaya yöneltmiştir. 1911 yılında Osmanlı Devleti ile İtalya

⁸⁷ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /71.

⁸⁸ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /71.

⁸⁹ Ayşe Nükhet Adıyeye, "Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)", s.269.

⁹⁰ Ayşe Nükhet Adıyeye-Nuri Adıyeye, *a.g.e.*, s.42-43.; Ayşe Nükhet Adıyeye, "Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)", s.270.

⁹¹ Venizelos, Yunanistan'daki siyasi partilerle parlamento, saray ve ordu arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi amacıyla Atina'ya çağırılmıştır (Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 52).

⁹² Ayşe Nükhet Adıyeye-Nuri Adıyeye, *a.g.e.*, s. 43.

⁹³ Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 52.

⁹⁴ Ayşe Nükhet Adıyeye-Nuri Adıyeye, *a.g.e.*, s. 43; Venizelos, Yunanistan'da 5 Eylül 1910'da Liberal Parti'yi kurmuş, 6 Ekim 1910'da ise başbakan olmuştur (Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 52).

arasında patlak veren Trablusgarp Savaşı Rum-Yunan ikilisini cesaretlendiren bir başka etkendi. Nitekim Girit'in Yunanistan ile birleşmesini tamamlamak amacıyla bu durumdan faydalanma yoluna gidilmiştir. Atina'daki Amerikan Elçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 8 Kasım 1911 tarihli mektupta bu görüşü destekleyen ifadeler yer almaktaydı⁹⁵.

Mektupta, Girit Meclisi'nin üç hafta önce toplanarak Yunanistan ile birleşme yönünde oluşan uygun zeminden yararlanarak harekete geçilmesine ve bu doğrultuda milletvekillerinin Atina'da toplanacak olan Parlamenta Girit'i temsilen katılmalarına karar verildiğinden bahsediliyordu. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Atina'daki elçisi vasıtasıyla protesto edilmiştir.

Mektupta ayrıca, Girit Sorunu ile ilgili olarak iki düşüncenin ortaya çıktığı belirtiliyordu. İlki yukarıda belirtildiği üzere Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki savaştan faydalanma düşüncesidir. Diğerisi ise, siyaset kulvarında yükselişini sürdüren Girit'li Venizelos'un itibarını zedeleyecek şekilde bu olayın tahrik edilmesidir. Amerikan Elçisi'ne göre muhalefet, Girit Meselesi'nin çıkmaza girmesi durumunda Venizelos'un yıpranacağını düşünüyor; bundan dolayı birleşme yönündeki eylemleri tahrik ediyordu⁹⁶.

Buna karşılık Venizelos Hükümeti mebuslar meselesinde Büyük Devletlerin beklentileri doğrultusunda bir tutum sergilemiştir. 8 Kasım 1911 tarihli mektupta, Amerikan elçisinin ifadesine göre, kendisi de Giritli olmasına rağmen başbakan, Giritli Rumların Meclis'e girmelerine izin vermeyeceğini kesin olarak bildirmiştir. Bu kararın alınmasında yabancı misyon şeflerinin de etkisi olmuştur⁹⁷.

Yunanistan'daki iktidar yetkilileri yazılı bir bildiri yayınlarak hükümetlerinin hâlihazırdaki durumu bozacak herhangi bir rahatsızlığa izin vermeyeceklerini ve milletvekillerinin Atina'ya gönderilmesine tolerans göstermeyeceklerini ilân ettiler⁹⁸. Buna karşılık devrimciler, programlarının belirlendiği şekilde devam edeceğini bildirerek 10 Aralık 1911'de toplanmış, ilhak kararını tekrar onaylayarak Atina'daki Meclis'e katılacak milletvekillerini belirlemiştir⁹⁹.

Amerikan Elçiliği'nin mektuplarına göre Yunanistan'da Girit Meselesi'nde farklı görüşü temsil eden iki gruptan bahsedilir. Birinci grup, Giritli milletvekillerinin Yunan Meclisi'ne katılmalarını onaylamayan ve hükümette olan Venizelos yanlıları; ikinci grup ise bu durumu onaylayan, hatta bu konuda kışkırtıcı faaliyetlerde bulunan muhalefet kanadıdır. Muhaliflerin, Girit davasına sahip çıkılmadığındaki asıl amaç Venizelos'un gözden düşürülerek zarar görmesini sağlamaktır. Amerikan Elçisi'nin 4 Ocak 1912 tarihli mektubunda yer alan şu ifadeler bu görüşü destekler niteliktedir: "*Başba-*

⁹⁵ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /75.

⁹⁶ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /75.

⁹⁷ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /75.

⁹⁸ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /76.

⁹⁹ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /76.

*kanın düşmanları olayları daha da kışkırtarak ve sonunu hazırlayacak yollar bulmak için adaya ajanlar gönderdiler. Girit'teki devrimci hareketi kışkırtmaya karar verdiler*¹⁰⁰.

Mektubun devamında yer alan “*Giritlileri caydırmak için gösterilen bütün çabalar sonuçsuz kaldı, hatta kraldan gelen bir telgraf bile isteksizlikle alındı*”¹⁰¹ ifadesi Giritlilerin, mebusları gönderme konusunda ne kadar kararlı olduklarını göstermektedir.

Amerikan Elçisi'nin mektubunda, Atina'da, Girit'ten gelecek olan milletvekilleri için büyük bir gösteri planlandığı, buna karşılık Hükümetin de güvenlik önlemlerini arttırdığı belirtiliyordu. Bu doğrultuda, düzeni muhafaza etmek üzere taşradan Atina'ya askerler getirildi. Diğer bir güvenlik tedbiri olarak Dışişleri Bakanlığı tarafından kendilerine yolcu taşıma izni verilen gemicilerin Girit'ten Pire'ye yolcu taşımaları yasaklanmış, hatta yabancı hatlar dahi bu uygulamaya tabi tutulmuştur. Daha ileri bir önlem olarak ta Girit limanlarına karantina uygulanmıştır¹⁰².

Bütün bu engellemelere ve protestolara rağmen yine de 25 milletvekili Girit'ten Atina'ya gitmek üzere harekete geçmiştir.

Bundan sonraki olaylar elçinin anlatımına göre şu şekilde gelişmiştir. “*Giritli 25 milletvekili Cenova üzerinden giden bir gemiye binme girişiminde bulunmuş, ancak sahil koruma güçleri tarafından tutuklanmışlardır. Sonra bir Fransız kruvazörüne konularak Atina'ya gitme düşüncesinden vazgeçinceye kadar tutulmak üzere Suda Körfezi'ne götürülmüşlerdir*”¹⁰³. Mektupta ayrıca milletvekillerinin bu uygulamaya itiraz ederek bir takım olaylara sebebiyet verdikleri bu yüzden de bunların yatıştırılmaları için konunun Atina Meclisi'ne taşındığı belirtilmiştir¹⁰⁴.

Bu arada Giritli Milletvekillerin Atina'ya ulaşması ve kamuoyuna kendilerini yasal temsilciler olarak takdim etmesi ihtimaline karşı Hükümet, Meclisin dağıtılmasını bile düşünmüştü¹⁰⁵.

Girit Milletvekillerinin Atina'ya gitme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanınca Giritli Rumlar bir süreliğine geri adım atmak durumunda kalmışlardır. Bu konuda ikinci bir kriz Mart 1912'de yaşanmıştır. O tarihlerde Yunanistan'da yapılacak Meclis seçimleri için aday belirlenmeye başlandığında Girit'te de bu yönde bir hareketlenme olmuştur. Bunun üzerine Büyük Devletler aynı olayın tekrarlanması halinde adayı işgal edeceklerini bildirmişlerdir¹⁰⁶.

¹⁰⁰ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /76.

¹⁰¹ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /76.

¹⁰² NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /76.

¹⁰³ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /76.

¹⁰⁴ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /76.

¹⁰⁵ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /76.

¹⁰⁶ Ayşe Nühket Adıyeke-Nuri Adıyeke, a.g.e., s. 44.

Büyük Devletlerin bu uyarılarına rağmen Girit yönetimi geri adım atmamıştır. Bu doğrultuda Yunanistan ile aynı gün Girit'te de seçimler yapılmış ve Yunanistan'a gönderilmek üzere 69 üye belirlenmiştir¹⁰⁷. Girit'te yapılan seçimler sonucunda belirlenen üyelere Yunanistan'a gitmek için yola çıkan 18 milletvekili İngiliz savaş gemileri tarafından tutuklanmıştır. Ancak 22 milletvekili Nisan 1912'de Atina'ya ulaşmayı başarmıştır¹⁰⁸.

Girit Meselesi, 1912 sonbaharında Giritlilerin Sisam Adası'na yönelik engelleyici/saldırgan tutumuyla yeniden tırmanışa geçmiştir. 28 Eylül 1912 tarihinde Atina'daki Amerikan Elçiliğinin ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği mektupta, Rus Dışişleri Bakanı Mr. Sazonoff ve İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in Giritlilere karşı tavırlarını tamamen değiştirdikleri ve "*Girit Aptallığı*" olarak tanımladıkları bu olaya son vermek amacıyla harekete geçtikleri belirtiliyordu¹⁰⁹.

Bu doğrultuda Büyük Devletler, Girit yönetimini aşağıda belirtilen hususlarda uyarılmışlardır:

- * *Giritlilerin, derhal rahatsızlık verici uygulamalarından vazgeçmeleri,*
- * *Giritlilerin Sisam'dan çekilmeleri,*
- * *Sözde Girit temsilcisinin Atina'dan ayrılması,*
- * *Yunan Parlamentosu'na girmek için artık çaba sarf edilmemesi*¹¹⁰.

Bu isteklerin yerine getirilmemesi halinde Girit Adası'nın derhal uluslar arası güçler tarafından işgal edileceği ve adada 1898 öncesi statükonun yeniden tesis edileceği hususu Giritlilere ve Yunan Hükümeti'ne bildirilmiştir¹¹¹.

Milletvekillerinin, Yunan meclisine katılıp katılmayacaklarının tartışıldığı günlerde Osmanlı Hükümeti, Girit milletvekillerinin Yunan Meclisi'ne katılmalarını savaş nedeni sayacağını açıklamıştır. Ancak bu karar Yunan Hükümeti'ni etkilememiş ve Venizelos 10 Ekim 1912'de Giritli üyelerin Yunan Parlamentosu'na katılacağını ve her iki parlamentonun da bundan böyle aynı olacağını açıklamıştır¹¹². Bu açıklamadan 4 gün sonra 14 Ekim

¹⁰⁷Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s.44.; Ayşe Nükhet Adıyeke, "Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)", s.263. Bu durum daha önceden 4 Ocak 1912 tarihli mektupta bir ihtimal olarak dile getirilmiştir: "Seçim günü belirlendiğinde Giritlilerin de aynı tarihi kendi seçim tarihi olarak seçeceklerine inanılıyor ve üzerinde konuştuğumuz sorun daha da acı bir şekilde tekrar tekrar yaşanacaktır" (NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /76).

¹⁰⁸Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s.44.; Ayşe Nükhet Adıyeke, "Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)", s.263.

¹⁰⁹ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /78.

¹¹⁰ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /78.

¹¹¹ NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /78.

¹¹² Tukin, "Girit", s.803.

1912'de sayıları 40 olan Giritli milletvekilleri büyük bir törenle parlamentoya katılmışlardır¹¹³.

Bundan sonraki süreç Girit'in Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasını sağlayacak gelişmelerden ibarettir. Nitekim Yunan Hükümeti, eski başbakanlardan Stephan Dragoumis'i Girit Valisi olarak adaya atayarak ilhak yönünde önemli bir aşamaya geçmiştir¹¹⁴.

Atina'daki Amerikan Elçiliğinin ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 26 Ekim 1912 tarihli mektupta Dragoumis'in Girit'teki görevi şu şekilde belirtiliyordu:

* Milletvekili seçimlerini Yunan anayasasının öngördüğü şekilde düzenlemek,

* Hükümeti, memurlar ve yürürlükteki yasaların yardımıyla idare etmek,

* Hem Hıristiyan hem de Müslüman toplumun haklarını güvence altına almak¹¹⁵.

Osmanlı Hükümeti, Girit Milletvekillerinin Yunan Parlamentosu'na katılmaları karşısında Yunan Hükümeti'ni protesto etmiş ve Atina'daki elçisini geri çağırılmıştır¹¹⁶. Bu olaydan kısa bir süre sonra Balkan Savaşı başlamış ve 19 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti ile Yunanistan savaşa tutuşmuştur.

Balkan Savaşları sonrasında toplanan Londra Konferansı'nda Girit meselesi de görüşülmüştür. Türk Heyeti, karşı karşıya kaldığı yoğun baskı nedeniyle "*Başka hiçbir Ege Adası'nın talep edilmeyeceğine dair garanti verilmesi halinde Osmanlı Devleti'nin Girit üzerindeki haklarını Büyük Devletlere bırakabileceğini*"¹¹⁷ açıklamıştır.

30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Anlaşması'nın 4.maddesinde "*Sultanın Girit üzerindeki bütün haklarını Bağlaşıklara bıraktığı*"¹¹⁸ ifadesi yer almıştır. Böylece ada bir daha geri döndürülemeyecek şekilde Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmış ve Büyük Devletlerin inisiyatifine terk edilmiştir. 14 Aralık 1913'te Yunanistan Kralı Girit'in Yunanistan'a katıldığını dünyaya ilân etmiştir. Bundan kısa bir süre sonra da Yunanistan'ın adayı ilhak etmesi Avrupa'daki büyük güçler tarafından tanınmıştır (Aralık 1913)¹¹⁹.

SONUÇ

Girit'te Yunanistan'ın etkisiyle 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren isyanlar çıkmıştır. Bundan sonraki süreçte 1897'de adaya muhtariyet verilmesi

¹¹³Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *a.g.e.*, s.44.; Ayşe Nükhet Adıyeke, "Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)", s.263-264.

¹¹⁴NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /79.

¹¹⁵NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /79.

¹¹⁶Tukin, "Girit", s.803.

¹¹⁷Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.II, Kısım. II, Ankara 1991, s.214,224.

¹¹⁸NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /81.; Bayur, *a.g.e.*, , C.II ,Kısım.II, s.313; Uçarol, *a.g.e.*, s.441.

¹¹⁹NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /81.

ve 1908 yılında Girit yönetiminin Yunanistan'a katıldığını açıklaması, adanın Yunanistan'la birleşmesini sağlayacak önemli aşamalar olmuştur. Girit Meclisi'ndeki Müslüman üyelere Yunan Kralı adına yemin ettirilmek istenmesi, Osmanlı Devleti'nin adaya gönderdiği kadıların kabul edilmemesi ve Giritli Rum milletvekillerinin Yunan Parlamentosu'na katılma çabaları, 1908 sonrasında adada yaşanan belli başlı sorunlar olmuştur. Bu sorunların çözümü ve adadaki statükonun korunması için Avrupalı Devletler Girit Meselesi'ne müdahil olmuşlardır. Atina'daki Amerikan Elçiliği'nin ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği mektuplar, Girit Meselesi'nin bu safhası hakkında aydınlatıcı bilgiler içermektedir. Bu mektuplarda, adadaki sorunların ortaya çıkışı ile ilgili ipuçları verilmesinin yanı sıra Girit Meselesi'nde Osmanlı Devleti, Yunanistan ve Avrupalı devletlerin tutumları da değerlendirilmiştir. Amerikan belgelerinde ayrıca meselenin ortaya çıkışıyla birlikte Amerika'daki Yunan lobisinin nasıl hareketlendiği ve Girit'in Yunanistan'a katılması için ne gibi çalışmalar yürüttüğü de yer almaktadır.

Girit 1868'den sonra Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkmaya başlamış 1897'de kontrol 4 Avrupalı devletin (İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya) eline geçmiştir.1908'deki ilhak kararından 1913 yılına kadar yaşanan olaylar ise adanın Yunanistan'ın eline geçmesinin son aşamaları olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

NARA (National Archives and Records Administration), *M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /59.*

NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /60.

NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /62.

NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /63.

NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /67.

NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /68.

NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /69.

NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /70.

NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /71.

NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /73.

NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /75.

NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /76.

NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /78.

NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /79.

NARA, M: 353, Roll: 78, File No: 867. K. 00 /81.

Tetkik Eserler

ADIYEKE A. Nühket -Nuri Adıyeke, "Yunan İsyanı Sırasında Girit'te İrtidad Olayları", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006.

- ADIYEKE A. Nükhet -Nuri Adıyeke, *Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında Tarihsel Bir Örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a Katılması*, Ankara 2002.
- ADIYEKE A. Nükhet, "Girit'in Mehmet Ali Paşa Yönetimindeki Durumuna Dair Bir Rapor", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006.
- ADIYEKE A. Nükhet, "Girit'te Aşar Vergisinin Toplanmasına İlişkin Bir Yöntem: "Teslis Sistemi", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006.
- ADIYEKE A. Nükhet, "Rum Milliyetçiliğinin Gelişme Döneminde Girit'te Oluşan Türk Milliyetçiliği", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006.
- ADIYEKE A. Nükhet, "Şark Meselesinin Bir Aynası: Girit", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006.
- ADIYEKE A. Nükhet, "Turhan Paşa'nın Girit Valiliği ve Girit Hakkında Raporları", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006.
- ADIYEKE A. Nükhet, "Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908-1913)", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006.
- ADIYEKE A. Nükhet-Nuri Adıyeke, "Türk Denizcilik Tarihi Açısından Girit Savaşı ve Önemi", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006.
- ADIYEKE Nuri, "Girit Savaşları ve Birleşik Hıristiyan Orduları", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006.
- ADIYEKE Nuri, "Girit Seferine Konulan Nokta: Kandiye'nin Fethi ve Psikolojik Sonuçları", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006.
- BAYUR Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.I, Kısım I, Ankara 1991.
- BAYUR Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.I, Kısım II, Ankara 1991.
- BAYUR Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.II, Kısım II, Ankara 1991.
- ÇADIRCI Musa, *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.
- HATİPOĞLU M. Murat, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara 1988.
- KARAL Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara 1988.
- KARAL Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, Ankara 1988.
- KARAL Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara 1983.
- MAHMUD CELALEDDİN PAŞA, *Mir'at-ı Hakikat* (Haz. İ. Miroğlu vd.), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1979.
- ORTAYLI İlber, *Tanzimat Devri'nde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000.
- ÖRENÇ Ali Fuat, "Ege Adaları'nda İdari Yapı (1830-1923)", *Ege Adaları'nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, (ed. İdris Bostan), Ankara 2003.
- TUKİN Cemal, "Girit", *İslâm Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul 1977.
- TUNCER Hüner, *"Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler (1853-1878)*, Ankara 2003.
- TÜRKGELDİ Ali Fuat, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, C.III, Ankara 1966.
- UÇAROL Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul 1995.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, Kısım I, Ankara 1988.